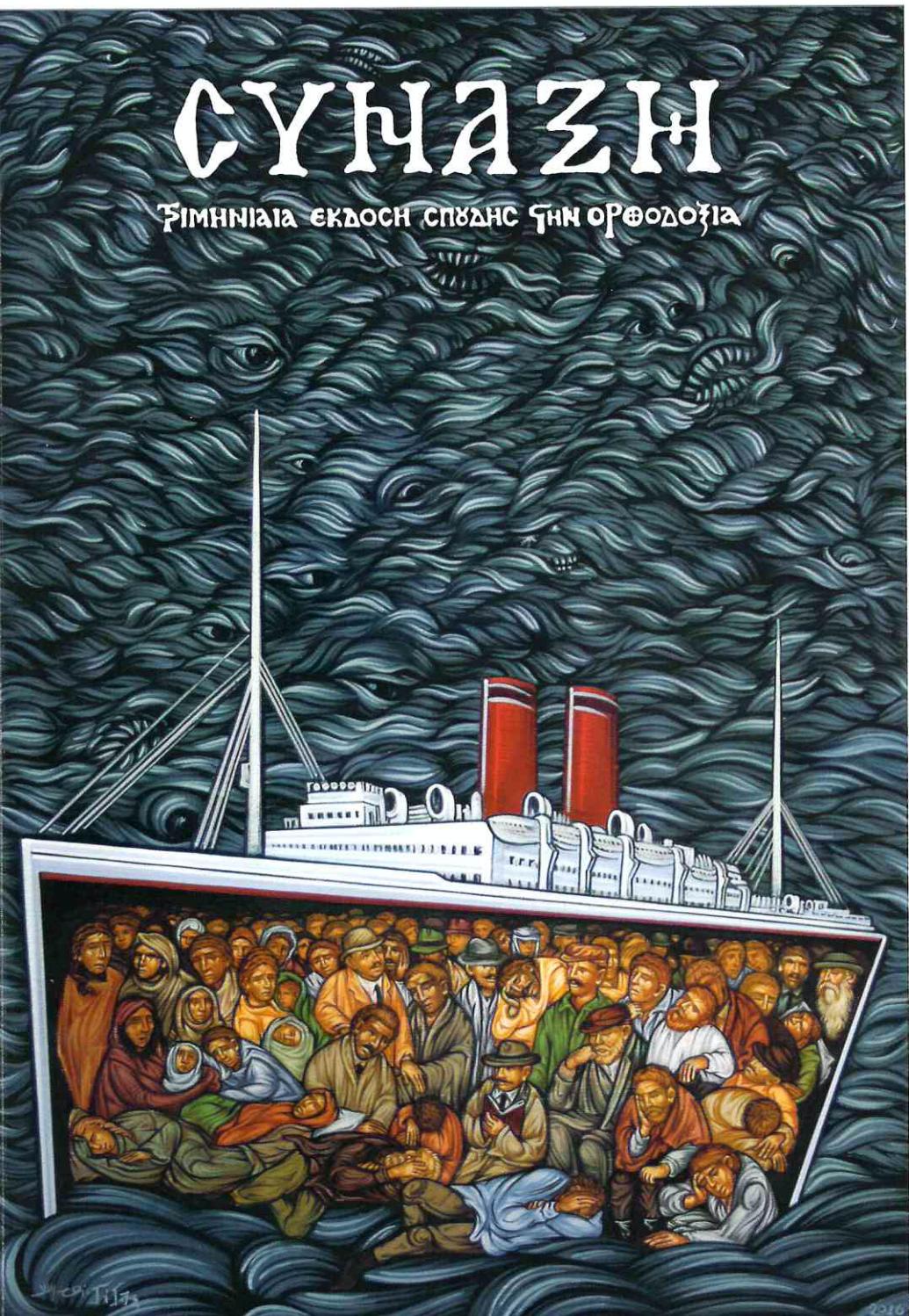

СУЧАЗН

Τιμητικαία εκδοση σπύρης Γης Ορθοδοξία

Αναζήτηση συνοδικότητας:
Πρεσβύτεροι και λαϊκοί

ΣΥΝΑΣΗ

ΤΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΠΟΔΗΣ ΓΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ΤΕΥΧΟΣ 150

ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2019

8,00 €

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ	3
ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ	
‘Η ιεραρχική διάφθωση στήν πρώιμη Έκκλησία	4
ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ	
“Οταν ἡ πατρότητα ἀλληγορεῖται	23
ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΥΡΟΥ	
Πρέπει ό ἐπίσκοπος νὰ ἔλέγχει τὸν λόγο τῶν θεολόγων στὸν δημόσιο χῶρο;	25
Π. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑΣ	
‘Η συνοδικότητα ἐντὸς τῆς ἐπισκοπῆς στήν Έκκλησία τῆς Ελλάδος σή- μερα	32
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ	
«Δικαιοσύνην μάθετε...»	52
πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ	
‘Η νομικὴ φύση τῆς ἰδιότητας τοῦ ἐφημερίου	61
ΝΙΚΟΣ ΒΑΡΑΛΗΣ	
‘Ο Εὐαγγελισμός (ποίημα)	68
ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΚΟΥΝΕΛΑΣ	
‘Η θεολογία τοῦ ἐνανθρωπισμοῦ καὶ τῶν ἐπίγειων πραγματικοτήτων στὸν Παναγιώτη Νέλλα	69
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΕΛΛΑΣ	
«Τὸ ἵδιο Πνεῦμα ποὺ ἐνεργεῖ σὲ κάθε μέλος...»	81
ΟΛΓΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ	
Θεέ μου, δὲν σοῦ ζητῶ τίποτα, γιατὶ σοῦ ζητῶ τὰ πάντα	83
ΝΤΡΑΓΚΙΤΣΑ ΤΑΝΤΙΤΣ-ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ	
‘Αντιπρόταση στήν ἀδιαφορία	85

Χρήστος Καρακόλης

‘Η ιεραρχική διάρθρωση στὴν πρώιμη Ἐκκλησία Σχεδίασμα προσέγγισης τῆς καινοδιαθηκικῆς μαρτυρίας

1. Η σημασία τῆς Καινῆς Διαθήκης ως ίστορικής μαρτυρίας γιὰ τὴν πρώιμη Ἐκκλησία

Tὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης συνεγράφησαν ἐντὸς τοῦ 1ου αἰώνα μ.Χ. καὶ ως ἐκ τούτου ἀποτελοῦν τὰ ἀρχαιότερα χριστιανικὰ κείμενα ποὺ ἔχουν διασωθεῖ μέχρι τις μέρες μας (ἀπὸ κοινοῦ μὲν ὁρισμένα πρώιμα χριστιανικὰ κείμενα ποὺ κατατάσσονται στὶς συγγραφές τῶν «Ἀποστολικῶν Πατέρων», ὅπως εἶναι ἡ Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, ἡ Α΄Ἐπιστολὴ Κλήμεντος καὶ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου Ἀντιοχείας).

Ὦς ἐκ τούτου ἡ μαρτυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης γιὰ τὴν ίστορία τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ τοῦ πρώτου αἰώνα καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεύτερου, εἶναι μοναδικῆς σημασίας. Η μαρτυρία αὐτὴ περιλαμβάνει ἀναφορὲς στὴ ζωὴ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, στὰ ἐσωτερικά τους προβλήματα, στὶς σχέσεις τους μὲ τὸ κοινωνικὸ καὶ θρησκευτικὸ περιβάλλον τους, στὴν πίστη καὶ στὸ ἥθος τους, ἀλλὰ καὶ στὴν ιεραρχικὴ τους διάρθρωση. Η τελευταία αὐτὴ διάσταση θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὸ παρὸν κείμενο, τὸ ὅποιο ἀποτελεῖ σχεδίασμα προσέγγισης τῆς σχετικῆς μαρτυρίας τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ δὲν ἐγείρει ἀξιώσεις πληρότητας, ἀφοῦ, γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ἡ εἰκόνα, ἀπαιτεῖται διεξοδικότερη μελέτη, ἀκόμη καὶ σὲ ἐπίπεδο μονογραφίας, ὅχι μόνο τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων.

2. Καινοδιαθηκικὴ ἐπιστήμη καὶ ὁρθόδοξη θεολογία

Στὴ σύγχρονη ὁρθόδοξη θεολογίᾳ παρατηρεῖται μία τάση ἀνιστορικῆς θεώρησης τῆς Καινῆς Διαθήκης. Συνήθως οἱ ὁρθόδοξοι θεολόγοι δὲν λαμβάνουν ὑπόψη τους τοὺς καινοδιαθηκολόγους, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τοὺς ίστορικοὺς τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοὺς γραμματολόγους τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἔτσι, ἐνῷ π.χ. στὸν χῶρο τῶν πατερικῶν σπουδῶν ἔχει γίνει πρὸ πολλοῦ πλέον ἀποδεκτὸ ὅτι ὑφίσταται πλει-

άδα ψευδεπίγραφων κειμένων καὶ ὅτι ἡ χρονολόγηση τῶν πατερικῶν ἔργων δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται ἀποκλειστικὰ στοὺς ἴσχυρισμοὺς τοῦ φερόμενου ὡς συγγραφέα τους¹, ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα διεξοδικῆς καὶ ἐξειδικευμένης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, οἱ ἵδιες αὐτές ἀρχὲς συχνὰ δὲν γίνονται ἀποδεκτές γιὰ τὴν ἔρευνα ἐπὶ τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης².

Αὐτὸ δόφείλεται πρωτίστως στὴν ἀντίληψη ὅτι μία τέτοια ἔρευνα θὰ ἔθιγε τὴ θεοπνευστία τῆς Γραφῆς καὶ θὰ ἀπειλούσε τὴν πίστη τοῦ χριστεπώνυμου πληρώματος. Ἀντὶ λοιπὸν ἡ νεότερη καὶ σύγχρονη ὁρθόδοξη θεολογία νὰ ἀσχοληθεῖ διεξοδικὰ καὶ κριτικὰ μὲ τὴ σύγχρονη καινοδιαθηκικὴ ἔρευνα, ἐπέλεξε σὲ μείζονα βαθμὸ νὰ τὴν ἀγνοήσει ἢ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις νὰ τὴν ἀντιμετωπίσει εἴτε μὲ ἀπολογητισμὸ εἴτε καὶ μὲ ἀπόλυτο ἀρνητισμό. Ἔτσι δέχεται τελικὰ στὴν πράξη τὴν ἐκδοχὴν ἐνὸς κειμένου, τὸ ὅποιο δρίσκεται ἐκτὸς ἰστορίας καὶ ὑπεράνω ὅποιασδήποτε κριτικῆς θεώρησης. Στὴν ἀκρότατη συνέπειά της ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ὁρθηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἔνα τέτοιο κείμενο δὲν μπορεῖ νὰ γράφτηκε ἀπὸ ἀνθρώπους, ἀλλὰ ούσιαστικὰ ὑπαγορεύθηκε αὐτούσιο ἀπὸ τὸ Ἀγιο Πνεῦμα, κάτι φυσικὰ τὸ δποῖο εἶναι ἀπολύτως ἔνο πρός τὴν ὁρθόδοξη ἀντίληψη περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς³.

Παράλληλα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ σύγχρονη ὁρθόδοξη θεολογία ἔχει ἐπιλέξει νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν Καινὴ Διαθήκη κατὰ τὸ δοκοῦν, προκειμένου νὰ θεμελιώσει δποιαδήποτε πρόσφορη σὲ αὐτὴν ἄποψη. Ὁ τρόπος εἶναι ἀπλός. Ἀρκεῖ μόνο νὰ ἐντοπισθοῦν καὶ νὰ ἀπομονωθοῦν τὰ ἔκαστοτε κατάλληλα χωρία, ὥστε ἡ Καινὴ Διαθήκη νὰ φανεῖ ὅτι ὑποστηρίζει τὸ διτίδηποτε. Πρόκειται γιὰ μία πρακτικὴ, ἡ δποία ἡταν γόμιμη στὸν ἀρχαῖο καὶ στὸν μεσαιωνικὸ κόσμο καὶ τὴν δποία χρησιμοποιοῦν δχι μόνο οἱ αἵρετικοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἵδιοι οἱ βιβλικοὶ συγγραφεῖς, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας⁴. Ἡ μέθοδος αὐτὴ ὅμως σήμερα, ἐνῶ μπορεῖ νὰ εἶναι γόμιμη καὶ ἐνίστε ἀπαραίτητη στὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εὔσταθε ἀπὸ ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς. Δεδομένου ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀποτελεῖ τὴν κατεξοχὴν γλώσσα καὶ τὸν κατεξοχὴν τρόπο κατανόησης τοῦ ἐπιστητοῦ ποὺ διαθέτει ὁ σύγχρονος πολιτισμός, ἡ ὁρθόδοξη θεολογία δφείλει νὰ λειτουργήσει μὲ ἀξιόπιστο ἐπιστημονικὸ τρόπο, ἐὰν θέλει νὰ διαλεχθεῖ μὲ τὸν πολιτισμὸ αὐτὸν καὶ νὰ παρουσιάσει πειστικὰ ἐπιχειρή-

1. Βλ. ἐνδεικτικὰ Παναγιώτη Κ. Χρήστου, *Ἐλληνικὴ Πατρολογία. Τόμος Ε': Γραμματεία τῆς πρωτοβυζαντινῆς περιόδου*, στ' - θ' αιῶνες (Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 1992), 78-84.

2. Βλ. σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ψευδεπιγραφίας στὴν Καινὴ Διαθήκη Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, «Τὸ πρόβλημα τῆς ψευδεπιγραφίας» στό: τοῦ ίδιου, *Μελέτες ἐρμηνείας καὶ θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης* (Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς, 1990), 176-193.

3. Πβλ. Ιωάννου Παναγόπουλου, *Η ἐρμηνεία τῆς Ἀγίας Γραφῆς στὴν Ἐκκλησία τῶν Πατέρων: Οι τρεῖς πρότοι αἰῶνες καὶ ἡ ἀλεξανδρινὴ ἐζηγητικὴ παράδοση ὡς τὸν πέμπτο αἰώνα* (Αθῆνα: Ακρίτας, 1991), 54-58. Βλ. ἐπίσης Theodore G. Stylianopoulos, *The New Testament: An Orthodox Perspective. Volume 1: Scripture, Tradition, Hermeneutics* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 1997), 107-111.

4. Βλ. σχετικὰ Σάββα Άγουρίδη, *Ἐρμηνευτικὴ τῶν ἱερῶν κειμένων: Προβλήματα – μέθοδοι ἐργασίας στὴν ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν* (Αθῆνα: Ἀρτος Ζωῆς, 2000), 97-178.

ματα και έλκυστικές θέσεις στὸν σύγχρονο ἄνθρωπο ώς τὸν κατεξοχὴν ἀποδέκτη τοῦ λόγου τῆς.

3. Τὸ ἐννοιολογικὸ πλαίσιο τῆς προβληματικῆς

Βάσει τῶν ἀνωτέρω δεδομένων, θὰ ἐπιδιώξουμε ἐδῶ μιὰ κριτικὴ ἀνάγνωση τῆς μαρτυρίας τῆς Καινῆς Διαθήκης σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχικῆς διάρθρωσης. Ή ἀποψη ποὺ ἐπικρατεῖ στὴν δοθόδοξη θεολογία γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ θεμελιώνεται και συνοψίζεται στὴν περίφημη διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Ἰωάννη Ζηζιούλα, νῦν Μητροπολίτη Περγάμου, ὑπὸ τὸν τίτλο ‘*Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τὸν τρεῖς πρώτους αἰῶνας*’⁵. Στὴ διατριβὴ του αὐτὴν ὁ Μητροπολίτης Περγάμου διεξέρχεται μὲ συντομία, χωρὶς νὰ ἐμβαθύνει ἀρκούντως στὴ μελέτη τῆς σύγχρονής του καινοδιαθηκικῆς ἔρευνας, τὴ σχετικὴ μαρτυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης δίνοντας ἔμφαση στὸν 2ο και στὸν 3ο αἰώνα και θεωρώντας τὴν Καινὴ Διαθήκη ἀπλῶς ώς προσφέρουσα ὑποστηρικτικὴ μαρτυρία στὴν εἰκόνα ποὺ δ’ ἔδιος σχηματίζει ἀπὸ τὴν διεξοδικὴ μελέτη τῶν μεταγενέστερων πηγῶν⁶.

Κοντολογίς ἡ ἐπικρατοῦσα στὴν δοθόδοξη θεολογία ἀποψη εἶναι ὅτι ἥδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία διαμορφώνεται ἀπὸ τὸν ἀποστόλους σύμφωνα μὲ τὸ διαχρονικὸ μοντέλο τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς Ἱεροσύνης. Συγκεκριμένα, οἱ ἀπόστολοι χειροτονοῦν ἐπισκόπους και τὸν ἀφήνουν διαδόχους τους στὴν ἡγεσία τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων ποὺ ἰδρύουν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θεμελιώνεται ὅχι μόνο τὸ δόγμα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ἀλλὰ και ἡ ὑπαρξη τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς Ἱεροσύνης, και δέδαια εἰδικὰ ἡ ἀντίληψη περὶ τῆς ἀρχαιότητας και τῆς ἀποστολικότητας τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος.

Ωστόσο μία προσεκτικὴ και κριτικὴ ἀνάγνωση τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης δύνηγει σὲ διαφορετικὰ συμπεράσματα. Καταρχὰς δοφείλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ κύρια μαρτυρία περὶ τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς Ἱεροσύνης στὴν Καινὴ Διαθήκη ἐντοπίζεται στὶς τρεῖς Ποιμαντικὲς Ἐπιστολές Α΄ και Β΄ πρὸς Τιμόθεον και πρὸς Τίτον. Ωστόσο ἡ νεότερη και σύγχρονη καινοδιαθηκικὴ ἔρευνα ἔχει μὲ δεδαιότητα ἐντοπίσει τεράστιες διαφορὲς μεταξὺ τῶν Ποιμαντικῶν Ἐπιστολῶν και τῶν ἀναμφισβήτητης πατρότητας ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου σὲ ἐπίπεδο ὑφους, θεολογίας, ἀλλὰ και ἴστορικῶν δεδομένων ποὺ δρίσκονται στὸ ὑπόθαβδο

5. Μητροπολίτου Περγάμου Ἰωάννου Δ. Ζηζιούλα, ‘*Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τὸν τρεῖς πρώτους αἰῶνας*’ (Αθῆνα: Γρηγόρης, 1990).

6. Βλ. Ζηζιούλα, ‘*Ἐνότης*, 52-59. Βλ. ἐπίσης τὴν τεκμηριωμένην κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ δ. π. Δημήτριος Μπαθρέλλος, ‘*Ἐκκλησία, Εὐχαριστία, Ἐπίσκοπος: Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία στὴν ἐκκλησιολογία τοῦ Ἰωάννη Ζηζιούλα*’, στό: ‘*Ἡ θεολογία τοῦ Ἰωάννη Ζηζιούλα: Πρόσωπο καὶ Ἐκκλησία*’, ἐπιμ. Douglas H. Knight και γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ἔκδοση Ιωάννης Γρ. Πλεξίδας (Τρίκαλα: Degiorgio, 2008), 219-221.

τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν⁷. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ δεδομένα ἡ συγγραφὴ τῶν Ποιμαντικῶν Ἐπιστολῶν τοποθετεῖται περὶ τὸ τέλος τοῦ 1ου αἰώνα μ.Χ. καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν καλοῦνται στὴν ἔρευνα «τριτοπαύλειες», δηλαδὴ ἐπιστολὲς ποὺ ἀπέχουν τουλάχιστον δύο γενιὲς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου⁸. Μάλιστα δρισμένοι ἔγκριτοι ἔρευνητές τοποθετοῦν κάποιες ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς ἥ καὶ ὅλες στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 2ου αἰώνα μ.Χ., καθὼς ἐντοπίζουν σὲ αὐτὲς τὴν ὑπαρξη ἀντιγνωστικῆς ἥ καὶ ἀντιμαρκιωνικῆς πολεμικῆς⁹.

Συνεπῶς στὸ παρὸν σχεδίασμα θὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα κείμενα, δηλαδὴ τὶς διμολογούμενες παύλειες ἥ ἀλλιῶς «πρωτοπαύλειες» ἐπιστολές, οἱ δποῖες κατέχουν ξεχωριστὴ θέση μεταξὺ τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς πρὸς τὸ θέμα μας. Ο λόγος εἶναι ὅτι στὶς ἐπιστολές του ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀσχολεῖται πρωτίστως μὲ ἐπίκαιρα θέματα καὶ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὶς κοινότητες πρὸς τὶς δποῖες τὶς ἀπευθύνει, προσφέροντάς μας μιὰ μοναδικῆς ἀξίας πρόσδαση στὸν κόσμο τῆς πρώιμης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἐπεκταθοῦμε στὴν ἔξέταση τῶν μεταγενέστερων καινοδιαθηκικῶν κειμένων ποὺ ἐπίσης μᾶς προσφέρουν σημαντικὲς μαρτυρίες, ἀμφεσες ἥ ἔμμεσες, ὡς πρὸς τὸ θέμα ίεραρχικῆς διάρθρωσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων ἐντὸς τῶν πρωτοχριστιανικῶν κοινοτήτων.

4. Ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι στὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολή

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὶς ἐπιστολές του ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρει τὴν λέξη ἐπίσκοπος μόνο μία φορά. Πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τῆς πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς, τὴν δποία ὁ Παῦλος ἀπευθύνει σὲ ὄλους τοὺς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀγίους ποὺ κατοικοῦν στοὺς Φιλίππους μαζὶ μὲ τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς διακόνους (*σὺν ἐπίσκοποις καὶ διακόνοις*). Οἱ ἐπίσκοποι ἐδῶ ἀναφέρονται στὸν πληθυντικὸ ἀριθμό. Τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ μία ἄρτι ἰδρυθεῖσα πρωτοχριστιανικὴ κοινότητα, ἥ δποία δὲν πρέπει νὰ ἀριθμοῦσε στὴν ἐποχὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου πολλὰ μέλη, ἵσως τὸ πολὺ κάποιες λίγες ἐκατοντάδες μελῶν, ἀναφέρεται ἥ ὑπαρξη ἐπισκόπων στὸν πληθυντικὸ ἀριθμό, δείχνει ὅτι τὸ μοναρχικὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα εἶναι ἄγνωστο, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι οἱ ἐπίσκοποι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητα προεστῶτες τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνάξεως, χωρὶς δέονται νὰ ἀποκλείεται καὶ αὐτὴ ἥ διάσταση, ἀλλὰ γενικότερα ἐπιτηρητὲς καὶ ἐπιβλέποντες τῆς κοινότητας (ἥ λέξη ἐπίσκοπος προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔκφραση ἐπὶ σκοπῷ καὶ σημαίνει καταρχὰς τὸν ἐπιτηροῦντα καὶ ἐπιβλέποντα)¹⁰.

7. Βλ. σχετικὰ Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγὴ στὴν Καινὴ Διαθήκη* (Θεσσαλονίκη: Ostracon, 2016), 355-360.

8. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγὴ*, 360-361.

9. Βλ. ἐνδεικτικά Adela Yarbro Collins, «The Female Body as Social Space in 1 Timothy», *New Testament Studies* 57 (2011), 155-175.

10. Βλ. τὴν συζήτηση σχετικὰ μὲ τὴν σημασία τῆς ἀναφορᾶς σὲ ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῆς πρὸς

Είναι έπισης χαρακτηριστικό ότι ο ἀπόστολος Παῦλος στὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολήν, ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὶς δύμολογούμενες ἐπιστολές του, ποτὲ δὲν χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο πρεσβύτερος, πράγμα ποὺ σημαίνει ότι Ἰωάννης οἱ ἐδῶ ἀναφερόμενοι ἐπίσκοποι νὰ ταυτίζονται ἐννοιολογικά μὲ τοὺς πρεσβύτερους σὲ ἄλλα πρωτοχριστιανικά κείμενα.

Ἐξάλλου οἱ διάκονοι τῆς πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς δὲν μποροῦν ἐπ’ οὐδενὶ νὰ ταυτιστοῦν μὲ τὸν ἀρχικὸν δαθμὸν τῆς ἱεροσύνης. Ἡ χρήση τῆς λέξης διάκονος ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο δείχνει ότι πρόκειται γιὰ ὅρο μὲ πολὺ εὐδύτερο περιεχόμενο. Διάκονος εἶναι γενικὰ ὁ ὑπηρέτης (Ρωμ. 13, 4). Στὸ σημασιολογικὸν αὐτὸν πλαίσιο ἀκόμη καὶ ὁ Χριστὸς ἀποκαλεῖται διάκονος (15,8), καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ Φοίβη, ἡ ὁποίᾳ διακονεῖ, δηλαδὴ προσφέρει ἀνιδιοτελεῖς ὑπηρεσίες στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα τῶν Κεγχρεῶν (Ρωμ. 16,1). Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνεργάτες του παρουσιάζονται ἐπίσης ὡς διάκονοι (Β΄ Κορ. 3,6-6,4), ἐνῶ καὶ ὁ σατανᾶς ἔχει ἀνθρώπους ποὺ εἶναι διάκονοί του (Β΄ Κορ. 11,15). Τέλος, οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Παύλου χαρακτηρίζονται ἑαυτοὺς διακόνους Χριστοῦ (Β΄ Κορ. 11,23). Εἶναι σαφὲς λοιπὸν ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα ότι δὲν ὑφίσταται ἡ ἔννοια τοῦ διακόνου ὡς δαθμοῦ ἱεροσύνης, ἀλλὰ μόνον ὡς ἀναφορὰ σὲ αὐτὸν ποὺ ὑπηρετεῖ. Ἡ περίπτωση τῆς Φοίβης ὀφείλει νὰ εἶναι ὀδηγὸς γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας τῶν διακόνων καὶ στὸν πρῶτο στίχο τῆς πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς.

Βεβαίως στὸ σημεῖο αὐτὸν τίθεται τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται ἐνδεχομένως στὸν μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν θεσμὸν μὲ κάποιον ἄλλον ὅρο. Ωστόσο σὲ κανένα σημεῖο τῆς πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς δὲν διαφαίνεται κάτι τέτοιο, καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ καμία ἄλλη ἐπιστολὴ ἐκ τῶν δύμολογούμενων. Θὰ ἔπρεπε δὲ ὁ Παῦλος κατεξοχὴν στοὺς χαιρετισμοὺς μὲ τοὺς ὅποιους κατακλείει τὶς ἐπιστολές του νὰ ἀπευθύνεται ὀνομαστικὰ στὸν ἐπίσκοπο τῆς ἑκάστοτε κοινότητας ἢ καὶ στὸ πρεσβυτέριο, ἐὰν οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ εἶχαν ὅντως διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχή του. Ωστόσο ὁ Παῦλος δὲν περιλαμβάνει καμία τέτοιου εἰδούς μνεία πλὴν τῆς προαναφερθείσας ἀναφορᾶς στὴ διάκονο τῆς ἐκκλησίας τῶν Κεγχρεῶν Φοίβη, μιὰ ἀναφορὰ ποὺ ἀσφαλῶς σχετίζεται μὲ τὴν προσφορὰ τῆς Φοίβης καὶ ὅχι μὲ τὸν φόλο τῆς ἐντὸς τῆς λατρευτικῆς συνάξεως¹¹.

Σύμφωνα μὲ τὴν πατερικὴ παραδόση ἀλλὰ καὶ πολλοὺς σύγχρονους καινοδιαθηκολόγους¹², ὁ ἀπόστολος Παῦλος συγγράφει τὶς ἐπιστολὲς

Φιλιππησίους ἐπιστολῆς, Ἰωάννου Δ. Καραβιδόπουλου, *Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολές πρὸς Θεφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαῖς, Φιλίμονα* (Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς, 2001), 258-260.

11. Βλ. τὴν πλούσια παρουσίαν τῆς ιστορίας τῆς προβληματικῆς σχετικά μὲ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸν ρόλο τῆς Φοίβης στὴν Joan Cecelia Campbell, *Phoebe: Patron and Emissary* (Collegeville: Liturgical Press, 2009).

12. Βλ. ἀντιπροσωπευτικὰ Μπελέζου, *Χρονολογικὴ ταξινόμηση τῶν παύλεων ἐπιστολῶν καὶ χρυσοστόμεια Ἐρμηνευτική* (Αθήνα: Διήγηση, 2008), 41-47. Udo Schnelle, «Paul's Literary Activity during his Roman Trial», στό: *The Last Years of Paul: Essays from the Tarragona Conference, June 2013*, ἐπιμ. Armand Puig i Tarrech, John M. G. Barclay καὶ Jorg Frey (Tübingen: Mohr Siebeck, 2015), 433-451.

πρὸς Φιλιππησίους καὶ πρὸς Φιλήμονα στὴ Ρώμη λίγο πρὸν ἀπὸ τὸν θάνατό του, ἔναν θάνατο ποὺ δὲ διος δὲ ἀπόστολος ἀντιμετωπίζει ὡς ἐνδεχόμενο (1,20-26). Χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ ἀποκλείσουμε τὴν περίπτωση οἱ ἐπιστολὲς αὐτές, οἱ ἐπονομαζόμενες τῆς αἰχμαλωσίας, νὰ ἔχουν γραφτεῖ νωρίτερα καὶ σὲ κάποιον ἄλλον τόπο, ὅπως π.χ. στὴν Ἔφεσο¹³, ἡ σοβαρὴ πιθανότητα ἡ πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολὴ νὰ ἔχει γραφτεῖ στὴ Ρώμη κατὰ τὴ δύση τοῦ δίου τοῦ ἀπόστολου Παύλου κλονίζει τὴ δεδαιότητα ὅτι δὲ ἀπόστολος Παῦλος χειροτόνησε μοναρχικοὺς ἐπισκόπους, ἔστω καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

5. Τὰ χαρίσματα τοῦ Ἅγιου Πνεύματος στὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή

Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον κείμενο γιὰ τὴν προβληματικὴ τοῦ παρόντος σχεδιάσματος ἀποτελεῖ ἡ Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή, διότι σὲ αὐτὴν δὲ ἀπόστολος Παῦλος θίγει σειρὰ προβλημάτων τῆς κοινότητας, μερικὰ ἀπὸ τὰ δόποια μάλιστα ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴ λατρεία, ὅπως εἶναι ἡ εὐταξία κατὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας (11,20-34), ἡ συμπεριφορὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν κατὰ τὴ λατρεία (11,3-15· 14,34-35), ἀλλὰ καὶ δὲ τρόπος ἐκδήλωσης τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἅγιου Πνεύματος καὶ εἰδικὰ τῆς γλωσσολαλίας καὶ τῆς προφητείας ἐντὸς τῆς λατρευτικῆς συνάξεως τῆς κοινότητας (12,14).

Στὸ πλαίσιο αὐτὸν δὲ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται καὶ σὲ χαρίσματα ποὺ ἀποτελοῦν τίτλους θέσεων εὐθύνης ἐντὸς τῆς κοινότητας. Ἐτοι ἀναφέρεται σὲ ἀποστόλους, προφῆτες, διδασκάλους, θεραπευτές (χαρίσματα ἰαμάτων), βοηθούς (ἀντιλήψεις) καὶ ἡγήτορες (κυβερνήσεις), γλωσσολάλους (γένη γλωσσᾶν) καὶ διερμηνεῖς (αὐτοὶ οἱ δόποι διερμηνεύουν τοὺς γλωσσολαλοῦντες) (12,28-30), ἀν καὶ δέδαια τὸ μεγαλύτερο χάρισμα κατὰ τὸν Παῦλο εἶναι ἡ ἀγάπη (12,31-14,1). Ἀν καὶ δὲ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται στὰ ἐκ Θεοῦ προερχόμενα χαρίσματα τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου, δὲν ἀναφέρεται καθόλου σὲ ἐπισκόπους, διακόνους ἢ καὶ πρεσβυτέρους. Ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς μεταφέρει εἶναι αὐτὴ μιᾶς ἐνθουσιαστικῆς χαρισματικῆς κοινότητας, στὶς συνάξεις τῆς δόποίας ἐπικρατεῖ σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸν καθεστώς ἀτοξίας (14,40). Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπιχειρεῖ μὲ τὴν ἐπιστολή του νὰ ἐπαναφέρει τὴν τάξη καὶ νὰ ἐπιλύσει τὰ ἀνακύψαντα προβλήματα, ἀλλὰ δὲν ἐπικαλεῖται σὲ καμία περίπτωση κάποια τοπικὴ αὐθεντία, ἡ δόποία τὸν ἀντικαθιστᾶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του καὶ ἡ δόποία θὰ μποροῦσε νὰ παρέμβει καὶ νὰ ἐπιλύσει μὲ ἀποτελεσματικότητα τὰ ἐκκρεμοῦντα θέματα. Ὁ Τιμόθεος εἶναι διμολογουμένως μιὰ τέτοια μορφὴ (16,10), ἀλλὰ ὡς μόνιμος συνεργάτης τοῦ Παύλου δὲν περιορίζεται τοπικὰ σὲ μία μεμονωμένη κοινότητα οὔτε δέδαια καὶ φέρει κάποιον τίτλο ἀντίστοιχο μὲ αὐτὸν τοῦ ἐπισκόπου¹⁴.

13. Βλ. σχετικά Καραβιδόπουλον, *Εἰσαγωγὴ*, 294-301.

14. Βλ. τὴ σύσταση τοῦ Τιμοθέου ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο στὸ Φιλ. 2,19-23.

Ἐξάλλου καὶ στοὺς χαιρετισμοὺς τῆς Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς ὁ ἀπόστολος Παῦλος δὲν ἀπευθύνει κάποιον χαιρετισμὸν σὲ θεσμικοὺς ἀξιωματούχους τῆς κοινότητας. Οἱ ἀναφερόμενοι Στεφανᾶς, Φορτονάτος καὶ Ἀχαιός (16,17-18) ἔχουν προσφέρει προφανῶς πνευματικὲς ὑπηρεσίες στὴν κοινότητα ἀναπληρώνοντας σὲ κάποιον βαθμὸν τὸν ἀπόντα Παῦλο. Ἡ προτροπὴ ὅμως τοῦ Παύλου ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους δείχνει ὅτι τὰ πρόσωπα αὐτὰ δὲν κατέχουν ἀναγνωρισμένο θεσμικὸν ρόλον ἐντὸς τῆς κοινότητας. Τὰ ἀνωτέρω δὲν ὑπονοοῦντι δὲν ὑπάρχουν καὶ κάποια μέλη τῆς κοινότητας μὲν αὐξημένες εὐθύνες. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων χαιρισμάτων καὶ σὲ κυβερνήσεις. Ἄλλα ὅπωσδήποτε κατὰ τὴν ἐποχὴν συγγραφῆς τῆς Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς δὲν ἔχει ὀκόμη διαμορφωθεῖ ἡ τριμερής ἐκκλησιαστικὴ ἴεραρχία, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν μεταγενέστερη ἐκκλησιαστικὴ θεωρίᾳ καὶ πράξῃ.

Τέλος, ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφερόμενος στὶς ἔριδες ποὺ ἔχουν ἀνακύψει καὶ στὶς μερίδες ποὺ ἔχουν δημιουργηθεῖ ὀπαδῶν τοῦ Ἰδίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Ἀπολλῶ, καὶ ἐνδεχομένως καὶ τοῦ Χριστοῦ (1,10-4, 21), ἐπιχειρηματολογεῖ κατὰ τῆς διαιρεσῆς τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας μεταξὺ ἄλλων καὶ μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ἰδιος δὲν βάπτισε κανέναν παρὰ μόνον τὸν Κρίσπο, τὸν Γάιο καὶ τὸν οἴκο τοῦ Στεφανᾶ (1,14-16). Ἐπομένως οἱ προπαγανδιστὲς τῶν μερίδων ἀντλοῦσσαν αὐθεντία σὲ κάποιον βαθμὸν καὶ ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τοὺς εἶχε βαπτίσει. Γιὰ τὴν παροῦσα συνάφεια εἶναι σημαντικὸν ὅτι ὁ Παῦλος δὲν ἐπικαλεῖται ὡς ἐπιχείρημα τὴν χειροτονία κάποιων ἔξεχόντων Κορινθίων Χριστιανῶν, ἀλλὰ μόνο τὸ βάπτισμα. Ωστόσο ἡ χειροτονία τῶν ἀξιωματούχων τῆς κοινότητας, ἐὰν ὑποτεθεῖ ὅτι ἥδη ὑπῆρχε ὡς πρακτικὴ στὴν Κόρινθο ἐκείνη τὴν ἐποχὴν καὶ ὅτι εἶχε τὴν σημασία ποὺ ἀργότερα τῆς ἀπέδωσε ἡ ἐκκλησία, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ κομβικὸ ἐπιχείρημα τοῦ ἀποστόλου Παύλου σὲ αὐτὴν τὴν συνάφεια, πράγμα τὸ δότοιο δὲν συμβαίνει¹⁵.

6. Ἡ μαρτυρία τῶν λοιπῶν πρωτοπαύλειων καὶ τῶν δευτεροπαύλειων ἐπιστολῶν

Καὶ στὶς λοιπὲς παύλειες ἐπιστολὲς ἀπουσιάζει κάθε σαφὴς ἀναφορὰ σὲ θεσμικοὺς ἀξιωματούχους τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν καὶ πολὺ περισσότερο σὲ μιὰ ἴεραρχία μὲ τὴ γνωστὴ τριμερῆ διαίρεση.

Στὸ 16ο καὶ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς του ὁ ἀπόστολος Παῦλος περιλαμβάνει ἐκτενῆ σειρὰ χαιρετισμῶν πρὸς συγκεκριμένα πρόσωπα τῆς κοινότητας τῆς Ρώμης, ἐνῶ στὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου μεταφέρει καὶ τοὺς χαιρετισμοὺς τῶν συνεργατῶν του. “Οπως προ-

15. Άσφαλῶς, μὲ βάση τὸ «ἐκ τῆς σιωπῆς ἐπιχείρημα» (*argumentum e silentio*) δὲν μποροῦμε νὰ ἀπορρίψουμε τὴν πιθανότητα νὰ ὑπῆρχε κάποιο εἶδος χειροτονίας στὶς παύλειες κοινότητες, χωρὶς ὡστόσο νὰ μποροῦμε νὰ εἴμαστε καὶ βέβαιοι γιὰ κάτι τέτοιο προβάλλοντας ἐπὶ τῶν παύλειων κειμένων μαρτυρίες πολὺ μεταγενέστερων πηγῶν.

αναφέραμε, ότι Παῦλος συστήνει τὴ Φοίδη ὡς διάκονο τῆς Ἐκκλησίας τῶν Κεγχρεῶν (16,1-2). Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται στοὺς ἐν Ρώμῃ ἀδελφούς ὡς συνεργούς, συγγενεῖς (δηλαδὴ Ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς), συναιχμαλώτους, ἀποστόλους, ἀγαπητοὺς καὶ κοπιῶντες. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἀναφορά σὲ δποιονδήποτε θεσμικὸ ἐκκλησιαστικὸ τίτλο πλὴν αὐτῆς στοὺς ἐπισήμους ἐν τοῖς ἀποστόλοις Ἀνδρόνικο καὶ Ἰουνίᾳ (16,7)¹⁶, οἵ ὅποιοι προσδιορίζονται ὡς ἡδη Χριστιανοὶ πρὸν ἀπὸ τὴ μεταστροφὴ τοῦ Παύλου. Ὡστόσο ὑπάρχει ἀναφορά σὲ ἡρατικὸ διοικητικὸ τίτλο, ἀφοῦ ὁ Ἐραστος προσδιορίζεται ὡς ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως τῆς Κορίνθου (16,23), ἀπὸ τὴν δποία ὁ Παῦλος ἀποστέλλει τὴν πρός Ρωμαίους ἐπιστολήν. Δεδομένου ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπιδιώκει νὰ τύχει εὔνοϊκῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὴν κοινότητα τῆς Ρώμης, ἀφοῦ σκοπεύει μετὰ τὴν παράδοση τῆς λογείας στὰ Ἱεροσόλυμα νὰ προευθεῖ διὰ τῆς Ρώμης στὴν Ἰσπανία προκειμένου νὰ συνεχίσει ἐκεῖ τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο του (Ρωμ. 15,14-33), προξενεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι ὁ Παῦλος δὲν προσπαθεῖ νὰ κερδίσει τὴν εὔνοια τῶν τοπικῶν ἀξιωματούχων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἀφοῦ δὲν ἀναφέρεται καθόλου σὲ αὐτούς. Ἐάν λοιπὸν ὑφίστατο στὴ ορωματικὴ ἐκκλησία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ ἐπισκοπικὸ ὀξίωμα ἥ, ἔστω, ἡ συνάθροιση (collegium) τῶν πρεσβυτέρων, ὅπως τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα χριστιανικὰ κείμενα, δὲν θὰ παρέλειπε ἀσφαλῶς ὁ Παῦλος νὰ μνημονεύσει τὸν ἐπίσκοπο ἥ τοὺς προεστῶτες τῶν πρεσβυτέρων καὶ βέβαια νὰ ἐπιδιώξει νὰ κερδίσει τὴν εὔνοιά τους ἐν ὅψει τοῦ ταξιδιοῦ του στὴ Ρώμη (πβλ. Πράξ. 20,17).

Εἶναι καθολικὰ ἀποδεκτὸ στὴν ἔρευνα, καὶ συμφωνοῦν πλέον μὲ αὐτὸ κατὰ κανόνα ἀκόμη καὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καινοδιαθηκολόγοι, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης δὲν ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Πέτρο, ἀλλὰ ἀπὸ ἄγνωστους σὲ μᾶς Χριστιανούς, οἵ δποιοι ἀσπάστηκαν τὸν Χριστιανισμὸ κατὰ τὰ ταξίδια τους καὶ τὸν μετέφερον στὴ Ρώμη¹⁷. Ἡδη στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (κεφ. 2) ὁ Πέτρος ἀπευθύνει τὸ πρῶτο ἱεραποστολικό του κήρυγμα ἀμέσως μετὰ τὴν ἔλευση τοῦ Ἅγιου Πνεύματος κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς στοὺς συγκεντρωμένους στὰ Ἱεροσόλυμα Ἰουδαίους τῆς διασπορᾶς, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ σὲ Ἰουδαίους ἀπὸ τὴ Ρώμη (Πράξ. 2,10). Εἶναι σαφὲς ὅτι δὲν ὑπάρχει κάποια κεντρικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἔξουσία στὴ Ρώμη αὐτὴν τὴν ἐποχή, πιθανότατα δὲ νὰ μήν μπορεῖ νὰ γίνει λόγος οὕτε κὰν γιὰ μία ἐνιαία ἐκκλησιαστικὴ δομὴ στὴν τεράστια γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς πόλη τῆς Ρώμης, ἀλλὰ μόνο γιὰ ἐπὶ μέρους μικρὲς καὶ αὐτόνομες ἐκκλησιαστικὲς συνάξεις, ἐνδεχομένως μὲ κάποια χαλαρὴ

16. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴν ταυτότητα τοῦ Ἰουνίᾳ ἥ τῆς Ἰουνίας Ἰωάννη Δ. Καραβιδόπουλον, «Ἰουνίας ἥ Ἰουνία; Κριτική καὶ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ Ρωμ. 16,7», στὸ τοῦ ίδιου, *Βιβλικὲς Μελέτες 4* (Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2007), 229-246.

17. Βλ. σχετικὰ Rudolf Brandle καὶ Ekkehard W. Stegemann, «The Formation of the First “Christian Congregations” in Rome in the Context of the Jewish Congregations», στὸ *Judaism and Christianity in First-Century Rome*, ἐπιμ. Karl P. Donfried καὶ Peter Richardson (Grand Rapids: Eerdmans, 1998), 117-127.

πνευματικοῦ χαρακτήρα σύνδεση μεταξύ τους. Πιθανότατα δὲ αὐτὴ ἡ ἀποκεντρωμένη δομὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης νὰ διατηρήθηκε μέχρι καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μαρκίωνος στὰ μέσα του 2ου αἰώνα μ.Χ.¹⁸

Στὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολὴν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται σὲ δύο ταξίδια του στὰ Ἱεροσόλυμα, προκειμένου νὰ συναντηθεῖ στὸ μὲν πρῶτο μὲ τὸν Πέτρο, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὅποίου συναντᾶ καὶ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Κυρίου Ἰάκωβο (1,18-19), ἐνῶ στὸ δεύτερο μετά δεκατέσσερα ἔτη μὲ τὸν στύλους τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας, τὸν Ἰάκωβο, τὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰωάννη (2, 1,19). Ὁ Παῦλος χαρακτηρίζει τὸν Ἰάκωβο ὡρτά ἀπόστολο (1,19) καὶ ὅχι ἐπίσκοπο, ὅπως θὰ τὸν θεωρήσει ἡ μεταγενέστερη ἐκκλησιαστικὴ παράδοση. Ἐξάλλου καὶ στὴν πρὸς Γαλάτας, ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλη Ἐπιστολὴ του, ὁ Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς πιστοὺς καὶ ὅχι πρὸς τοὺς ἰθύνοντες. Ἀκόμη ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν κοινότητα εἶναι ἀμεσητική καὶ στὴν ἐπικοινωνία αὐτὴν φαίνονται νὰ μετέχουν ἔξισου ὅλα τὰ μέλη.

Στὸ σημεῖο αὐτὸν ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Παύλου εἶναι συνεπής καὶ πρὸς ὅσα σχετικὰ διαλαμβάνει ὁ ἀπόστολος στὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴν. Συγκεκριμένα, σὲ κανένα σημεῖο τῆς παρουσίασης τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ (12,12-27) μὲ τὸν πιστούς νὰ θεωροῦνται μέλη ἐκ μερούς (12,27) ὁ Παῦλος δὲν διακρίνει μεταξὺ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν. Ἀντίθετα, ἀναφέρεται σὲ ποικίλα χαρίσματα καὶ ποικίλες λειτουργίες μέσα στὴν Ἐκκλησία ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ μέλη, τονίζοντας ὅμως συγχρόνως ὅτι κάθε μέλος ἔχει τὴν ἴδια ἀξία καὶ σημασία μὲ τὰ ὑπόλοιπα μέλη, ὅποιο καὶ ἀν εἶναι τὸ χάρισμά του¹⁹.

Ἄλλα καὶ στὴν Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς Ἐπιστολὴν ὁ ἀπόστολος Παῦλος δὲν ἀναφέρεται σὲ θεσμικοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας ἢ προεστῶτες τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς σύναξης, ἐνῶ ἡ εἰκόνα αὐτὴ παραμένει ἴδια καὶ στὶς δευτεροπαύλειες ἐπιστολές πρὸς Κολοσσαῖς καὶ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι εἰδικὰ ἡ δευτεροπαύλεια πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολὴ δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὸν Τιμόθεο, ὁ ὅποιος κατὰ τὴν παράδοση, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἔμμεση μαρτυρίᾳ τῶν Ποιμαντικῶν Ἐπιστολῶν (Α΄ Τιμ. 4,14· Β΄ Τιμ. 1,6) ὑπῆρχε ἐπίσκοπος τῆς Ἐφέσου (Α΄ Τιμ. 1,3). Στὸ σημεῖο αὐτὸν ἐμπλέκονται καὶ ἄλλα σύνθετα προσβλήματα, ὅπως τὸ ὅτι ἡ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολὴ ἐνδεχομένως νὰ ἀποτελοῦσε ἐγκύρῳ ἐπιστολὴ καὶ ὁ προσδιορισμὸς ἐν Ἐφέσῳ (1,1) νὰ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη²⁰. Ἐξάλλου ἡ δευτεροπαύλεια αὐτὴ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται σὲ ἀποστόλους, προφήτες, εὐαγγελιστές, ποιμένες καὶ διδασκάλους, οἱ ὅποιοι ἀντλοῦν τὸ χάρισμα καὶ τὸ ἀξίωμά τους (αὐτὰ τὰ δύο δὲν διακρί-

18. Βλ. γιὰ τὴν πρώιμη Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, Peter Lampe, *Christians at Rome in the First Two Centuries from Paul to Valentinus* (London: T & T Clark International, 2003).

19. Εἶναι ἀθαίρετος ὁ διαχωρισμὸς στὴν παύλεια κοινότητα τῆς Κορίνθου μεταξὺ ἀχειροτόνητων χαρισματούχων καὶ χειροτονημένων θεσμικῶν ἡγετῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὑποστηρίχθηκε κατεξοχὴν ἀπὸ τὸν Ζηζούλα, *Ἐνότης*, 56-57.

20. Βλ. σχετικὰ Καραβιδόπουλου, *Ἐπιστολές*, 46-48.

νονται μεταξύ τους) ἀπὸ τὸν ἕδιο τὸν ἀναστάντα καὶ ἀναληφθέντα Χριστὸν καὶ ὅχι ἀπὸ κάποια προϋπάρχουσα ἐκκλησιαστικὴ ἵεραρχία. Σκοπὸς αὐτῶν τῶν χαρισμάτων καὶ ἀξιωμάτων εἶναι ὁ καταρτισμός τῶν Χριστιανῶν πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ (Ἐφ. 4,12-16). Τὰ συγκεκριμένα χαρίσματα καὶ ἀξιώματα διαφοροποιοῦνται ἐν μέρει ἀπὸ τὸν προαναφερθέντα κατάλογο τῶν χαρισμάτων τῆς Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς, ἐνῶ οἱ ὄνομασίες τους προσιδιάζουν περισσότερο πρὸς τὴν μεταγενέστερη θεσμικὴ-ἐκκλησιαστικὴ ὁρολογία καὶ λιγότερο πρὸς τὴν παύλεια ἐνθουσιαστικὴ ὁρολογία, πράγμα ποὺ φανερώνει ὅτι μία μὲ δύο γενιές μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Παύλου ἀρχίζουν πλέον νὰ ἀποκρυσταλλώνονται συγκεκριμένα θεσμικά-ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα. Ὡστόσο καὶ ἐδῶ ἀπουσιάζει ὅποιαδήποτε ἀναφορὰ σὲ μία τριμερὴ διάρθρωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἵεραρχίας ἢ στοὺς ὅρους ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος.

7. Πρεσβύτεροι, διάκονοι καὶ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων

Διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι στὶς παύλειες ἐπιστολὲς ποὺ ἔξετάσαμε μέχρι αὐτὸ τὸ σημεῖο, στὸ βιβλίο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ὁ ὅρος πρεσβύτεροι χρησιμοποιεῖται εὐρέως καὶ ἐκφράζει τόσο Ἰουδαίους ἀξιωματούχους στοὺς ὅποιους περιλαμβάνεται πιθανότατα καὶ μέρος ἢ καὶ τὸ σύνολο τῶν μελῶν τοῦ Μεγάλου Συνεδρίου (Πράξ. 4,5.8.23· 6,12· 23,14· 24,1· 25,15· βλ. καὶ Λουκ. 7,3· 20,1· 22,52.66), ὅσο καὶ προεστῶτες χριστιανῶν κοινοτήτων (11,30· 14,23· 15,2.7.22.23· 16,4· 20,17· 21,18). Σύμφωνα μὲ τὴν ἀφήγηση τῶν Πράξεων, στὰ πρῶτα τους βήματα ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτελεῖ δργανικὸ τμῆμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀφοῦ οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ εἶναι ἀποκλειστικά Ἰουδαῖοι εἴτε ἐκ Παλαιστίνης εἴτε ἐκ τῆς Διασπορᾶς. Μόνο μὲ τὴν προσχώρηση τοῦ Κορνηλίου καὶ τῆς οἰκογένειάς του (10,1· 11,18· πβλ. 15,14-21) ἐγκαινιάζεται πλέον ἡ εἰσδοχὴ καὶ ἐθνικῶν στὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία. Οἱ πρῶτοι λοιπὸν Ἰουδαιοχριστιανοὶ ἔχουν συνείδηση συνέχειας μὲ τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ μάλιστα, ἐνῶ τελοῦν τὴν Εὐχαριστία κατ' οἶκον, δὲν παύουν νὰ ἐπισκέπτονται παράλληλα καὶ τὸν ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων προκειμένου νὰ μετάσχουν στὴν Ἰουδαϊκὴ λατρεία (2,46· πβλ. 21,26-27). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, σύμφωνα τουλάχιστον μὲ τὰ δεδομένα τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων, ὁ ἀρχικὸς θεσμὸς τῶν Χριστιανῶν πρεσβύτερων ἀπορρέει πιθανότατα ἀπὸ τὸν θεσμὸ τῶν Ἰουδαίων πρεσβυτέρων τῶν Ἱεροσολύμων.

Μάλιστα στὴ λεγόμενη Ἀποστολικὴ Σύνοδο (κεφ. 15) συγκαλοῦνται ἀπὸ κοινοῦ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἱεροσολύμων προκειμένου νὰ συνεδριάσουν γιὰ τὴν ἱεραποστολὴ ποὺ ἀσκοῦν οἱ Παῦλος καὶ Βαρνάβας στὰ ἔθνη (15,2). Φαίνεται ὅτι οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶναι οἱ ἡγήτορες τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, μὲ τοὺς ἀπόστολους δέδαια νὰ ἔχουν προεξάρχοντα ρόλο ἔναντι τῶν πρεσβυτέρων, ἀφοῦ ἀναφέρονται πάντοτε πρὸ τὸν ἀπὸ αὐτούς (15,4.6.22.23· 16,4). Ὁμως ἀπὸ

τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ οἱ πρεσβύτεροι μετέχουν ἐξ Ἰσου στὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο καὶ συναποφασίζουν μαζὶ μὲ τοὺς ἀποστόλους, ἐνῷ ἀπὸ τὴ διαιδικασία τῆς λήψης τῶν ἀποφάσεων δὲν ἀπουσιάζει καὶ τὸ σύνολο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος (15,22).

Ίδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ κλήση ἀπὸ τὸν Παῦλο τῶν πρεσβυτέρων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐφέσου στὴν Μίλητο, ὅπου δρίσκεται ὁ ἕδιος, προκειμένου νὰ τοὺς ἀπευθύνει τὸν λόγο (20,15 ἔξ.). Ἐδῶ δὲν ἀναφέρεται ἡ παρουσία ἀποστόλων, ἀλλὰ μόνο πρεσβυτέρων (20,17), ἀφοῦ προφανῶς κάποιοι ἀπόστολοι δρίσκονται μόνιμα στὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπως εἰδαμε προηγουμένως, ὅχι ὅμως ἀπαραίτητα καὶ σὲ ἄλλες πόλεις, στὶς δόποις ἔχουν ἰδρυθεῖ καὶ λειτουργοῦν χριστιανικὲς κοινότητες, ὅπως εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ πόλη τῆς Ἐφέσου. Ωστόσο στὴν ὁμιλία του ὁ Παῦλος ἀπευθυνόμενος στοὺς πρεσβυτέρους αὐτοὺς τοὺς λέει μεταξὺ ἄλλων ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τοὺς ἔθεσε ἐπισκόπους, ὥστε νὰ ποιμάινουν τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ (20,28). Ἀπὸ τὴν ὅλη συνάφεια, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὅρος ἐπίσκοποι δὲν ἀπαντᾶται σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων, ἀντίθετα ἀπὸ ὃ, τι ὁ συχνὰ χρησιμοποιούμενος ὅρος πρεσβύτεροι, προκύπτει ὅτι πιθανότατα ὁ ὅρος ἐπίσκοποι δὲν ἀποτελεῖ ὄνομασία κάποιου σταθεροῦ θεσμοῦ στὴν ἐκκλησιαστικὴ δομὴ τῆς πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς στὴν ὅποια ἀναφέρεται ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἀλλὰ προσδιορισμὸ τοῦ ἔργου ἐπίδειψης καὶ περιφρούρησης τῆς κοινότητας, τὸ δόποιο ἀσκοῦν οἱ πρεσβύτεροι. Φυσικὰ σὲ καμία περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ γίνει λόγος γιὰ μοναρχικὸ ἐπισκοπικὸ ἀξιωμα, ἀφοῦ ὁ ὅρος ἐπίσκοποι χρησιμοποιεῖται στὸν πληθυντικὸ ἀριθμό, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ πρεσβύτεροι τῆς Ἐφέσου εἶναι περισσότεροι τοῦ ἑνός.

Ἐξάλλου οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων δὲν ἀναφέρονται οὔτε στὸν θεσμὸ τῶν διακόνων μὲ τὴ μεταγενέστερη θεσμική-ἐκκλησιαστική του ἔννοια. Οἱ γνωστοὶ ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη ἑρμηνευτικὴ γραμματείᾳ ὡς «ἔπτὰ διάκονοι» δὲν ἀναφέρονται στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν δρολογία (βλ. 6,1-6). Μάλιστα ὁ ὅρος «διάκονος» δὲν χρησιμοποιεῖται καθόλου στὸ βιβλίο τῶν Πράξεων. Ο Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς διευκρινίζει ὅτι, προκειμένου οἱ ἀπόστολοι νὰ μὴν ἀσχολοῦνται μὲ τὸ διακονεῖν τραπέζαις, ἐπέλεξαν ἔπτὰ ἐλληνόφωνους Ιουδαιοχριστιανοὺς πλήρεις πνεύματος καὶ σοφίας, οἱ ὅποιοι θὰ ἥταν ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. Τὸ τί ἀκριβῶς περιλάμβανε ἡ διακονία τῶν τραπεζῶν δὲν εἶναι σαφὲς καὶ ὅπωσδήποτε εἴχε καὶ πνευματικὲς διαστάσεις, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἰδικὰ ὁ Στέφανος παρουσιάζεται μεταξὺ ἄλλων καὶ ὡς χρισματικὸς καὶ διαπρύσιος κήρυκας τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου (6,8-10). Ἀπὸ τὰ παραπάνω εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ διακονία τῶν ἔπτὰ αὐτῶν ἀνδρῶν δὲν μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν ἀρχικὸ βαθμὸ τῆς ιεροσύνης, ὅπως αὐτὸς διαμορφώνεται ἀργότερα στὴν Ἐκκλησία. Ἄλλωστε ὁ ὅρος «διακονία» εἶναι εὐρύτατος στὶς Πράξεις καὶ συνδέεται ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ιεραποστολικὴ δραστηριότητα τοῦ ἕδιου τοῦ Παύλου (21,19).

Στὸ βιβλίο τῶν Πράξεων εἰσάγεται καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐπιθέσεως τῶν

χειρῶν, καθὼς καὶ ἡ σχετικὴ δρολογία. Πρόκειται κυρίως γι' αὐτὸ ποὺ ἀργότερα θὰ καθιερωθεῖ ὡς τὸ χριστιανικὸ χρίσμα, ἀφοῦ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν χορηγεῖται κατὰ αἰσθητὸ τρόπο τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (6,6· 8,17.18· 19,6). Ὡστόσο ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν μαρτυρεῖται καὶ γιὰ θαυματουργίες, ἐπομένως δὲν συνδέεται ἀποκλειστικά μὲ τὴ χορηγία τοῦ Ἅγιου Πνεύματος (9,12· 28,8), ἀν καὶ εἰδικὰ στὴν περιπτώση τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ Ἀνανίᾳ ἐπὶ τοῦ Παύλου συνδυάζεται ἡ ἴαση τῶν ὀφθαλμῶν του μὲ τὴν ἔλευση τοῦ Ἅγιου Πνεύματος (9,17-18). Τέλος, ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν μαρτυρεῖται καὶ γιὰ τὴν ἔξουσιοδότηση τῶν προαναφερθέντων ἐπτὰ Ἑλληνιστῶν Ἰουδαιοχριστιανῶν (6,6). Δὲν μποροῦμε στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ εἴμαστε δέβαιοι ὅτι πρόκειται γιὰ χειροτονία, ἐνῶ κάθε ἀπόπειρα διακρίσεως μεταξὺ χειροτονίας καὶ χειροθεσίας σὲ ἔνα τόσο ἀρχαῖο κείμενο ὅπως οἱ Πράξεις θὰ ἀποτελοῦσε αὐθαίρετο ἀναχρονισμό.

Οἱ Πράξεις χρησιμοποιοῦν στὴ μία καὶ μοναδικὴ σαφῆ ἀναφορὰ σὲ χειροτονία τὸ ὄρημα χειροτονεῖν (14,23: χειροτονήσαντες δὲ αὐτοὺς κατ' ἐκκλησίαν πρεσβυτέρους) ἐκφράζοντας ἐπακριβῶς τὸ ὅτι οἱ Ἱεραπόστολοι τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ἐν προκειμένῳ οἱ Παῦλος καὶ Βαρνάβας, ἔχουν τὴν ἔξουσία διὰ τῆς χειροτονίας (καὶ ὅχι ἀπλῶς διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν) νὰ ὀρίζουν πρεσβυτέρους στὶς τοπικὲς ἐκκλησίες, ἐν προκειμένῳ τῶν Λύστρων, τοῦ Ἰκονίου καὶ τῆς Ἀντιόχειας (14,21). Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη χρονολογικὰ σαφῆ ἀναφορὰ στὴ χειροτονία μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη, ἡ ὅποια δέβαια ἀφορᾶ σὲ ἔνα σύνολο πρεσβυτέρων στὶς τοπικὲς ἐκκλησίες χωρὶς προσδιορισμὸ κάποιου προεξάρχοντος πρεσβύτερου, ὁ ὅποιος θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ προάγγελος τοῦ μεταγενέστερου μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος.

8. Ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος καὶ διάκονος στὶς Ποιμαντικές Ἐπιστολές

“Οπως ἥδη ἀναφέραμε, οἱ Ποιμαντικὲς Ἐπιστολὲς χρονολογοῦνται μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ πρώτου αἰώνα καὶ τῶν μέσων τοῦ δεύτερου αἰώνα μ.Χ. Ἐπομένως πρόκειται γιὰ κείμενα πολὺ μεταγενέστερα τῆς ἐποχῆς τοῦ Παύλου καὶ δὴ κείμενα ποὺ ἀπηχοῦν πρωτίστως τὶς συνθῆκες ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴ δική τους ἐποχὴ καὶ ὅχι κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου. Ἐξάλλου ή ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει καταλήξει ἀκόμη στὸ ἀν καὶ οἱ τρεῖς Ποιμαντικὲς Ἐπιστολὲς προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια γραφίδα ἡ ἐνδεχομένως ἀπὸ δύο ἢ καὶ ἀπὸ τρεῖς διαφορετικοὺς συγγραφεῖς. Πρόκειται γιὰ ἔνα σύνθετο καὶ ἄκρως ἔξειδικευμένο πρόβλημα «Εἰσαγωγῆς στὴν Καινὴ Διαθήκη», μὲ τὸ ὅποιο δὲν μποροῦμε νὰ ἀσχοληθοῦμε στὸ πλαίσιο τοῦ παρόντος σχεδιάσματος. Ὡστόσο τὸ ἐπισημαίνουμε, ὡστε νὰ καταδείξουμε τὴ σχετικότητα τῶν πορισμάτων ποὺ προκύπτουν ἀπὸ αὐθαίρετους συνδυασμοὺς παύλειων κειμένων, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ διαφορετικοὺς συγγραφεῖς καὶ διαφορετικὲς χρονικὲς περιόδους ἀπηχώντας ἔτσι καὶ διαφοροποιημένες ἐκκλησιολογικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἐκκλησιαστικές πρακτικές.

Οί Ποιμαντικές Ἐπιστολές είναι τὰ μόνα κείμενα τῆς Καινῆς Διαθή-
κης, στὰ όποια φαίνεται νὰ ἀναφέρονται καὶ οἱ τρεῖς διαθημοὶ τῆς Ἱεροσύ-
νης, καὶ μάλιστα μὲ τὴν δρολογία ποὺ ἐπιχράτησε ἀργότερα στὴν ἐκκλη-
σιαστικὴ γλώσσα (ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος). Ὡστόσο μία προ-
σεκτικὴ ἀνάγνωση δείχνει ὅτι τὰ πράγματα δὲν είναι ἀκριβῶς ἔτσι.

‘Ο θεωρούμενος ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ὡς ἐπίσκοπος τῆς Ἐφέσου Τιμόθεος οὐδέποτε χαρακτηρίζεται μὲ αὐτὸν τὸν τίτλο, ἀλλὰ κα-
λεῖται νὰ μὴν παραμελεῖ τὸ χάρισμα ποὺ τοῦ ἔχει δοθεῖ διὰ προφητείας
μετ’ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου (Α΄ Τιμ. 4,14). Ὡστόσο δὲν
διευκρινίζεται σὲ τί ἀκριβῶς συνίσταται αὐτὸ τὸ χάρισμα. Ὁπωσδήποτε
είναι χάρισμα ἥγεσίας ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας (βλ. Α΄ Τιμ. 1,3· Β΄ Τιμ. 1,18)
καὶ πάντως ὅχι τὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα, ἀφοῦ αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ μεταδί-
δεται διὰ τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. Τὸ ὅτι ὁ Τιμόθεος ἔχει τὴ δυνα-
τότητα νὰ χειροτονεῖ φαίνεται ἀπὸ τὴ νουθεσία ποὺ τοῦ ἀπευθύνει ὁ
Παῦλος νὰ μὴν τοποθετεῖ τὰ χέρια του διαστικὰ καὶ νὰ μὴν καθίσταται
ἔτσι κοινωνὸς ξένων ἀμαρτιῶν (χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοι-
νώνει ἀμαρτίαις ἀλλοτρίαις, Α΄ Τιμ. 5,22). Ἐπίσης ὁ Τιμόθεος ἔχει ἔξου-
σία νὰ κρίνει τοὺς πρεσβυτέρους γινόμενος ἀποδέκτης τῶν εἰς βάρος τους
κατηγοριῶν. Ὁφείλει ὅμως νὰ διασταυρώνει αὐτὲς τὶς κατηγορίες καὶ νὰ
τὶς κάνει ἀποδεκτὲς μόνο ὅταν αὐτὲς τεκμηριώνονται ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς μάρ-
τυρες (Α΄ Τιμ. 5,19). Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται ἐκ πρώτης ὅψεως νὰ
ὑπονοεῖται ὅτι ὄντως ὁ Τιμόθεος είναι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἐφέσου καὶ μά-
λιστα μὲ ἔξουσία καὶ ἐπὶ ἄλλων τοπικῶν ἐπισκόπων, ἀφοῦ λαμβάνει ὁδη-
γίες ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ σχετικὰ μὲ τὰ κριτήρια ποὺ πρέπει νὰ πληροῦν οἱ
ὑποψήφιοι ἐπίσκοποι (Α΄ Τιμ. 3,2 ἔξ.). Ὡστόσο ἔχει ἴδιαίτερη σημασία
ὅτι, ἐὰν πρόκειται ὄντως γιὰ τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα καὶ μάλιστα μὲ ὑπερ-
επισκοπικὸ χαρακτήρα, διὰ τοῦ ὅποιον ὁ Τιμόθεος ἔχει ἔξουσία καὶ ἐπὶ
ἄλλων ἐπισκόπων, τὸ ἀξίωμα αὐτὸ δίδεται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν
τοῦ πρεσβυτερίου. Ἐπομένως φαίνεται στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ἔνα σύνολο
πρεσβυτέρων τῆς ἐκκλησίας είναι ποὺ χειροτονεῖ τὸν ἐπίσκοπο, καὶ ὅχι
οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι.

‘Ἄλλὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ τίθεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἔνα κρίσιμο ἐρώτη-
μα: ‘Οντως τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα είναι διάφορο τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρε-
σβυτερίου; Ἡ ἀπάντηση δίνεται στὴν πρὸς Τίτον Ἐπιστολή, στὴν ὅποια ὁ
Παῦλος ἐμόφανίζεται νὰ ὑπενθυμίζει στὸν Τίτο τὶς ὁδηγίες ποὺ τοῦ ἔδω-
σε, προκειμένου αὐτὸς νὰ διορθώσει τὰ κακῶς κείμενα στὶς τοπικὲς ἐκκλη-
σίες τῆς Κρήτης καὶ νὰ καταστήσει σὲ κάθε πόλη πρεσβυτέρους (Τίτ. 1,5).
‘Αντίστοιχα πρὸς τὸν Τιμόθεο, ὁ Τίτος παρουσιάζεται νὰ ἔχει ὑπεροπτικὲς
ἔξουσίες καὶ τὴ δυνατότητα νὰ παρεμβαίνει καὶ νὰ ἀσκεῖ διοικητικὸ καὶ
πνευματικὸ ἔργο σὲ κάθε ἐπὶ μέρους τοπικὴ ἐκκλησία τῆς Κρήτης. Ἡ ἔξου-
σιοδότηση αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀπόστολο Παῦλο (τούτου χά-
ριν ἀπέλιπτὸν σε ἐν Κρήτῃ, 1,5).’ Ἐχει ἴδιαίτερη σημασία ὅτι, ἐνῷ ὁ στ. 1,5
ἀναφέρεται στοὺς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, στὸν στ. 1,6 κοινοποιοῦνται
κριτήρια καὶ προϋποθέσεις γιὰ τὸν πρεσβύτερο ἀντίστοιχα πρὸς τὰ κρι-

τήρια και τίς προϋποθέσεις που διατυπώνονται για τὸν ἐπίσκοπο στὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολή. Καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν προσβληματική μας εἶναι ὁ στίχος 1,7, στὸν ὃποιο ὁ Παῦλος διευκρινίζει ὅτι στὴ συγκεκριμένη συνάφεια (1,5-9) ἀναφέρεται στὸν ἐπίσκοπο: Δεῖ γάρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι ὡς θεοῦ οἰκονόμον... Ἀπὸ τὴ χρήση τοῦ αἰτιολογικοῦ συνδέσμου γάρ φαίνεται σαφέστατα ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς ἔξισώνει τοὺς ἀναφερθέντες πρεσβυτέρους στὸν στ. 1,5 μὲ τοὺς ἐπισκόπους. Πρόκειται στὴν πραγματικότητα γιὰ τὸ ἴδιο θεσμικὸ ἀξιωμα²¹. Ἐὰν οἱ Α΄ πρὸς Τιμόθεον καὶ πρὸς Τίτον προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα, τότε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ Τιμόθεος καὶ Τίτος ἀποτελοῦν ἔναν ἐνδιάμεσο κρίκο στὴν ἀλυσίδα (δηλαδὴ κατ’ οὐσίαν στὴν «ἀποστολικὴ διαδοχή») μεταξὺ ἀποστόλων καὶ ἐπισκόπων²², ἐνῶ ἀκόμη τὴν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν τὸ ἀξιωμα τοῦ ἐπισκόπου ταυτίζεται κατ’ οὐσίαν μὲ αὐτὸ τοῦ πρεσβυτέρου²³.

Τέλος, στὴ Β΄ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολὴ ἡ χειροτονία τοῦ Τιμοθέου ἀποδίδεται στὸν ἴδιο τὸν Παῦλο καὶ ὅχι, ὅπως στὸ Α΄ Τιμ. 4,14, στὸ πρεσβυτέρῳ διὰ προφητείας: Ἄναμμινήσκω σε ἀναξωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ὃ ἔστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου (1,6). Ἡ διαφοροποίηση αὐτὴ μπορεῖ νὰ δοθεῖται στὸ ὅτι ἵσως ἡ Β΄ πρὸς Τιμόθεον προέρχεται ἀπὸ ἄλλη γραφίδα ἀπὸ τὶς δύο ἄλλες Ποιμαντικὲς Ἐπιστολές, καὶ εἰδικὰ ἀπὸ τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον. Μπορεῖ ὥστόσο ἀπλῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ δίδεται μία διαφορετικὴ ἔμφαση ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα, ὃ δοποὶς ἵσως ἐπιδιώκει ἐν προκειμένῳ νὰ τονίσει ἰδιαίτερα τὴν αὐθεντία ποὺ δ Τιμόθεος ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Παῦλο ὅχι ἀπλῶς ὡς μαθητής του, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχων λάβει τὸ θεῖο χάρισμα ποὺ κατέχει ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ χέρια τοῦ ἀποστόλου. Σὲ αὐτὴν τὴν πληροφορία ἀσφαλῶς στηρίζεται σὲ μείζονα βαθμὸ ἡ ἀντίληψη ὅτι οἱ ἀπόστολοι χειροτόνησαν κατὰ τόπους ἐπισκόπους. Ωστόσο ἡ ἐμμηνεία αὐτὴ σχετικοποιεῖται μὲ βάση τὴν προαναφερθεῖσα πληροφορία τῆς Α΄ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῆς γιὰ τὴ χειροτονία τοῦ Τιμοθέου ἀπὸ τὸ πρεσβυτέρῳ. Συνδυαστικὰ θὰ μποροῦσε κανεὶς ἀκόμη καὶ νὰ θεωρήσει ὅτι τὸ πρεσβυτέρῳ συμμετεῖχε ἔξισου μὲ τὸν Παῦλο στὴ χειροτονία τοῦ Τιμοθέου²⁴, ἀν καὶ τὰ δεδομένα τῶν κειμένων δὲν μᾶς δύνηγοῦν ὅπωσδήποτε σὲ ἔνα τέτοιο συμπέρασμα. Ἀκόμη δύμως καὶ ὃν ἀποδεχθοῦμε αὐτὴν τὴ συνδυαστικὴ ἐμμηνεία, παραμένει ἀναντίρροητο γεγονός ὅτι δ Τιμόθεος, ἀν καὶ μαθητής τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, δὲν χειροτονεῖται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο, ἀλλὰ καὶ

21. Πβλ. Γεωργίου Ἀντ. Γαλίτη, *Ἡ πρὸς Τίτον Ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου: Ὁ ποιμένας καὶ οἱ αἱρετικοί* (Αθήνα: Γρηγόρης, 1992), 176-178.

22. Στὴν ἄποψη αὐτὴν τείνουν οἱ Γεράσιμος Ἱ. Κονιδάρης, «Διαδοχὴ ἀποστόλων», *ΘΗΕ* 4, 1115·Βλάσιος Ἰω. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία Α'* (Αθήνα 2¹⁹⁹⁴), 67-71.

23. Βλ. τὴ μελέτη τοῦ Otfried Hofius, «Ἐπιθεσὶς τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου: Συλλογισμοὶ σχετικὰ μὲ τὴν περὶ χειροτονίας ἀναφορὰ τοῦ Α΄ Τιμ. 4,14», στό: τοῦ ἴδιου, *Ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου: Συναγωγὴ καινοδιαθηκῶν μελετῶν*, ἐπιμ. Χρῆστος Καρακόλης, π. Ιωάννης Σκιαδαρέστης, Μιχαὴλ Χατζηγιάννης (Αθήνα: Ἀρτος Ζωῆς, 2012), 341-355.

24. Βλ. Φειδᾶ, *Ἴστορία*, 66-68.

ἀπὸ τὸ πρεσβυτέριο, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι χρειάζεται τὴν ἔξουσιοδότηση καὶ τοῦ πρεσβυτερίου καὶ ὅχι μόνο τοῦ ἀποστόλου.

9. Ἐπίθεσις τῶν χειρῶν καὶ ἡγούμενοι στὴν πρὸς Ἐδραίους Ἐπιστολή

Στὴν πρὸς Ἐδραίους Ἐπιστολή, ἡ ὁποία σαφῶς δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ Παύλου, ὅπως ἥδη ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ἔχει παρατηρηθεῖ²⁵, γίνεται ἐπίσης λόγος γιὰ τὴν πρακτικὴ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν (6,2), χωρὶς ὅμως νὰ τοποθετεῖται ἡ πληροφορία αὐτὴ ἐντὸς συγκεκριμένου ἐννοιολογικοῦ πλαισίου.

Ἐξάλλου οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἀξιωματοῦχοι ὀνομάζονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῆς πρὸς Ἐδραίους Ἐπιστολῆς ἡγούμενοι (13,7.17.24). Δὲν χρησιμοποιοῦνται ἐδῶ οἱ ὄροι διάκονος, πρεσβύτερος ἢ ἐπίσκοπος. Πιθανῶς ὁ ὄρος ἡγούμενος ἐπιλέγεται, προκειμένου νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ ὄρος πρεσβύτερος, ὁ ὄποιος ὅχι μόνο δρίσκεται ἐν χρήσει στὴν Ἰουδαϊκὴ κοινότητα, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται καὶ στὴν Ἰδια τὴν ἐπιστολὴ γιὰ τοὺς προγόνους τῶν συγχρόνων τῆς Ἰουδαιοχριστιανῶν (11,2). Σημασία ὅμως γιὰ τὴν παροῦσα συνάφεια ἔχει ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς δὲν ἀναφέρεται σὲ συγκεκριμένο ἡγούμενο στὸν ἑνικὸ ἀριθμό, οὔτε κὰν στὸν καταληκτήριους χαιρετισμούς του, ἀλλὰ μόνο σὲ ἡγουμένους στὸν πληθυντικὸ ἀριθμό, γεγονός ποὺ δείχνει πιθανότατα τὴν μὴ ὑπαρξη κάποιου μοναρχικοῦ ἀξιωματος στὴν ἐκκλησία πρὸς τὴν ὅποια ἀπευθύνεται ἡ πρὸς Ἐδραίους.

10. Οἱ πρεσβύτεροι στὶς Καθολικὲς Ἐπιστολές

Στὴν Ἐπιστολὴ Ἰακώβου γίνεται ἀναφορὰ στοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας (προφανῶς σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πρεσβύτερους τοῦ Ναοῦ ἢ τῆς Συναγγῆς), οἱ ὅποιοι μποροῦν κατόπιν προσκλήσεως ἐκ μέρους ἐνὸς ἀσθενοῦντος ἀδελφοῦ νὰ προσευχηθοῦν καὶ νὰ τὸν ἀλείψουν μὲ λάδι στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, ὥστε νὰ σωθεῖ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀφεθοῦν οἱ ἀμαρτίες του (5,14-15). Ἐδῶ ἐπιβεβαιώνεται ἡ ὑπαρξη συλλογικοῦ σώματος πρεσβύτερων στὴν ἐκκλησία (πιθανῶς καὶ εἰδικὰ στὴν τοπικὴ ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, πλ. Πράξ. 21,18), χωρὶς περαιτέρω ἀναφορὲς σὲ κάποιον προεξάρχοντα πρεσβύτερο ἢ ἐπίσκοπο.

Ο συντάκτης τῆς Α΄ Καθολικῆς Ἐπιστολῆς Πέτρου ἀπευθύνεται στοὺς ἐκ τῶν ἀποδεκτῶν τῆς ἐπιστολῆς του πρεσβύτερους ὡς συμπρεσβύτερούς τους (5,1), ὥστε νὰ τοὺς δώσει ὀδηγίες ποὺ ἀφοροῦν στὴ διαποίμανση τοῦ «ποιμάνου τοῦ Θεοῦ» (5,2-4). Η διαποίμανση ἐκφράζεται καὶ μὲ τὸ ὄγκια ἐπισκοπεῖν, τὸ ὅποιο στὴ συγκεκριμένη συνάφεια δὲν ἀποτελεῖ τεχνικὸ ὅρο σχετικὸ μὲ τὸ οὕτως ἥ ἄλλως μὴ ἀναφερόμενο στὴν ἐπιστολὴ ἀξιωμα τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ δηλώνει τὸ καθῆκον τῶν πρεσβύτερων νὰ ἐπιτηροῦν καὶ νὰ ἐπιβλέπουν τὸ ποίμνιο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ὁ Πέτρος παρουσιάζεται στὸν πρῶτο στίχο τῆς ἐπι-

25. Βλ. σχετικὰ Καραβιδόπουλον, *Εἰσαγωγὴ*, 367-370.

ού
ί
πό¹
υς
πι-
τή²
γ-
η-
ως
ρε-
η-
νς
α-
σε
ή-
ρι-
ου
νς.

ῆς
τέ-
ὴ-
ὸν
ιε-
/τ-
·ο-
ῷω
αι
γε-
α-
αι
·ο-
τι-
·ε-
αι
τι-

στολῆς ἐκτὸς ἀπὸ ἀπόστολος καὶ ὡς συμπρεσβύτερος, γεγονὸς ποὺ δηλώνει ὅτι ἡ διαποίμανση τοῦ ποιμένου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ καὶ δική του ἀρμοδιότητα (πδλ. Ἰω. 21,15-17), πράγμα ποὺ τὸν ἔξισώνει στὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ τοὺς πρεσβύτερους.

Ἐξάλλου στὴν Α΄ Πέτρου ὁ συνδυαστικὸς τίτλος τοῦ ποιμένος καὶ ἐπισκόπου, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιποίμενος ἀποδίδονται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸν Χριστό (2,25· 5,4· πδλ. 2,21). Ἀντίθετα, οἱ πρεσβύτεροι καλοῦνται νὰ ποιμάνουν τὸ ποιμνιο τοῦ Θεοῦ «ἐπισκοποῦντες» μὲ ἔναν συγκεκριμένο τρόπο (βλ. 5,2-4), ἐπομένως ἔχουν τὴν ἔξουσιοδότηση τῆς διαποίμανσης, δὲν φέρουν ὅμως τὸν τίτλο τῶν ποιμένων ἢ τῶν ἐπισκόπων. Προφανῶς κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς, δηλαδὴ γύρω στὰ τέλη τοῦ πρώτου αἰώνα μ.Χ., οἱ κοινότητες ποὺ ἀποτελοῦν ἀποδέκτες τῆς ἐπιστολῆς, δὲν γνωρίζουν τὸ μοναρχικὸ ἐπισκοπικὸ ἀξιωμα, ἀλλὰ μόνο τὸ ἀξιωμα τῶν πρεσβύτερων. Ὁφείλουμε δὲ βάσει λογικῆς νὰ ἀπορρίψουμε τὴν τυχὸν ἔνσταση ὅτι ἐνδέχεται ἐδῶ μὲ τὸν ὅρο «πρεσβύτεροι» νὰ ἔννοοῦνται οἱ ἥγετες τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων τῆς ἐποχῆς, οἱ ὅποιοι ἀργότερα θὰ ὀνομαστοῦν ἐπίσκοποι. Ὁπως ἔχουμε διαπιστώσει, σὲ κανένα κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν ἔννοεῖται τὸ μοναρχικὸ ἀξιωμα τοῦ ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν ὅρο «πρεσβύτερος». Ἄλλα καὶ ἀν ἀκόμη ὑποτεθεῖ ὅτι αὐτὸ συμβαίνει στὴν Α΄ Πέτρου, τότε μὲ ποιόν ὅρο θὰ μποροῦσαν νὰ ἔννοοῦνται οἱ λοιποὶ ἀξιωματοῦχοι τῶν πρωτοχριστιανικῶν κοινοτήτων; Ο μόνος πρόσφορος ὅρος γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ γενικὰ τῶν ἀξιωματούχων τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν εἶναι αὐτὸς τοῦ πρεσβύτερου.

Τέλος, στὶς Β΄ καὶ Γ΄ Καθολικὲς Ἐπιστολὲς Ἰωάννου ὁ συντάκτης αὐτοπροσδιορίζεται ὡς «πρεσβύτερος» (Β΄ Ἰω. 1· Γ΄ Ἰω. 1), χωρὶς ὀστόσι νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομά του. Πρόκειται γιὰ τὴ μοναδικὴ περίπτωση ἀναφορᾶς τοῦ ὅρου αὐτοῦ εἴτε στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μία ἀναφορὰ τῶν Ἰουδαίων πρεσβύτερων στὸ Ἰω. 8,9, ποὺ ὅμως ἀποτελεῖ προσθήκη στὸ ἀρχικὸ κείμενο τοῦ εὐαγγελίου²⁶) εἴτε στὶς ἐπιστολὲς Ἰωάννου, κείμενα ποὺ ἀνάγονται στὸν ἴδιο συγγραφέα ἢ τουλάχιστον στὸν ἴδιο ἐκκλησιαστικὸ καὶ θεολογικὸ κύκλο²⁷. Δὲν εἶναι σαφὲς ἀν ὅ ὡς ἀνω αὐτοπροσδιορισμὸς τοῦ συντάκτη τῶν δύο αὐτῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν δηλώνει τὴ μεγάλη ἡλικία του ἢ κάποιο ἐκκλησιαστικὸ ἀξιωμα. Ἄν πάντως ὑποθέσουμε βάσει καὶ τῶν λοιπῶν σχετικῶν μαρτυριῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης ὅτι ὄντως πρόκειται γιὰ συγκεκριμένο ἐκκλησιαστικὸ ἀξιωμα, δὲν ἀποδεικνύεται ἀπὸ κανένα στοιχεῖο τῆς ἐπιστολῆς ὅτι αὐτὸ ταυτίζεται μὲ τὸ ἀξιωμα τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκόπου. Τέλος, ἀκόμη καὶ ἀν ὑποτεθεῖ ὅτι ὄντως, σύμφωνα καὶ μὲ τὴ μεταγενέστερη ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, ὁ συγγραφέας τῶν ἀνώνυμων καθολικῶν ἐπιστολῶν Ἰωάννου εἶναι ὄντως ὁ ἐκ τῶν δώδεκα μαθητῶν ἀπόστολος Ἰωάννης, υἱὸς τοῦ Ζε-

26. Βλ. σχετικὰ π. Ἰωάννη Γ. Σκιαδαρέση, Ὁ ἀναμάρτητος καὶ ἡ μοιχαλίδα (Ἰωάνν. 7,53-8,11) (Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς, 2007), 279-286.

27. Βλ. σχετικὰ Martin Hengel, *Die Johanneische Frage: Ein Lösungsversuch* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1993).

θεδαίου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἰακώβου, ὁ δρός «πρεσβύτερος» ἀπλῶς συμπληρώνει τὴν ἀποστολική του ἰδιότητα, ὅπως ἀκριδῶς συμβαίνει καὶ στὴν προαναφερθεῖσα ἀντίστοιχη ἀναφορὰ τῆς Α΄ Πέτρου (5,2).

11. *Oἱ ἄγγελοι τῶν ἐκκλησιῶν στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*

Δὲν θὰ προχωρήσουμε σὲ ἀνάλυση τῶν ἀναφορῶν τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου στοὺς 24 πρεσβυτέρους (κεφ. 4, 5, 7, 11, 14 καὶ 19) λόγῳ τῆς συμβολικότητάς τους καὶ ὡς ἐκ τούτου τοῦ ἀσταφοῦς γιὰ τὴν προδόληματικὴ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ περιεχομένου τοῦ δρου αὐτοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ἀναφορὰ στοὺς ἀγγέλους τῶν ἐπτά Ἐκκλησιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου ἔχει κατεξοχὴν ἐρμηνευθεῖ ὡς ἀναφορὰ στοὺς ἐπισκόπους τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν κοινοτήτων. Ὁστόσο καὶ πάλι λόγῳ τῆς συμβολικότητας τῶν σχετικῶν κειμένων καὶ λόγῳ τῆς ἰδιότυπης δρολογίας τους, δὲν μποροῦμε νὰ τὰ ἀξιολογήσουμε μὲ δεδαιότητα. Ἅγγελος σημαίνει καταρχὰς τὸν κήρυκα καὶ ἀγγελιαφόρο καὶ ἐπομένως τὸν ἐκπρόσωπο τῆς Ἐκκλησίας εἴτε στὴ γῇ εἴτε στὸν οὐρανό, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητο ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν ἥγετη τῆς.

12. *Σύνοψη καὶ συμπεράσματα*

Ἐπιχειρήσαμε στὸ παρόν σύντομο σχεδίασμα νὰ καλύψουμε τὸ μεγάλο εῦρος τῶν ἀμεσων καὶ ἔμμεσων μαρτυριῶν τῶν σχετικῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης γιὰ τὸ θέμα τῆς Ἱεραρχικῆς διάρθρωσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων στὶς πρωτοχριστιανικὲς κοινότητες τοῦ πρώτου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεύτερου αἰώνα μ.Χ. Ἀπὸ τὴν ἀνάλυσή μας διαπιστώσαμε συνοπτικὰ τὰ ἔξῆς:

α'. Ἡ Καινὴ Διαθήκη μᾶς προσφέρει μία διάφοροποιημένη εἰκόνα γιὰ τὴν Ἱεραρχικὴ διάρθρωση καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα σὲ σχέση μὲ τὴν μεταγενέστερη, ὅπως ἀποδεικνύεται, τριμερὴ διαίρεση τῶν βαθμίδων τοῦ αλήρου.

β'. Σύμφωνα μὲ τὴν κρατοῦσα στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα διάκριση μεταξὺ πρωτοπαύλειων, δευτεροπαύλειων καὶ τριτοπαύλειων ἐπιστολῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνδυαστοῦν οἱ πληροφορίες τῶν τριτοπαύλειων Ποιμαντικῶν Ἐπιστολῶν μὲ τὶς ὄμοιογούμενες ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ ὀφείλουν νὰ ἔξεταστοῦν χωριστά.

γ'. Ἡ ἀναφορὰ στὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολὴ τῆς ὑπαρξῆς ἐπισκόπων στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ δείχνει ὅτι στὴν κοινότητα τῶν Φιλίππων εἶναι ἄγνωστο τὸ μοναρχικὸ ἐπισκοπικὸ ἀξιώμα. Ἐξάλλου ὁ δρός διάκονοι δὲν σχετίζεται μὲ κάποια βαθμίδα τοῦ αλήρου, ἀλλὰ γενικότερα μὲ τὴν ἀνιδιοτελῆ διακονία ἐντὸς τῆς κοινότητας.

δ'. Ἄν καὶ στὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ ἀναφέρεται ἔνας ἐκτενὴς κατάλογος πνευματικῶν χαρισμάτων (ἀπόστολοι, προφῆται, διδάσκαλοι, χαρίσματα ἀσμάτων, ἀντιλήψεις, κυριερησίεις, γένη γλωσσῶν,

ιμ-
τήν

εως
τῆς
μα-
λλη
ρᾶς
ρρὰ
καὶ
διό-
ιτη-
πο-
ιοὶς
τὸν

γά-
της
πα-
καὶ
σα-
γιὰ
| μὲ
ιῶν

με-
ῶν,
ιων
λου

πι-
άπ-
ρος
ιτε-
νας
δι-
ῶν,

διερμηνεύοντες), δὲν ἀναφέρονται σὲ αὐτὸν καθόλου οἱ γνωστοὶ τρεῖς βαθμοὶ τῆς ἱεροσύνης. Ὁ ὅρος κυβερνήσεις σχετίζεται προφανῶς μὲ διοικητικὲς ἀρμοδιότητες συγκεκριμένων μελῶν, ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ περαιτέρω καὶ ὅπωσδήποτε δὲν ἔχει προτεραιότητα σὲ σχέση μὲ τὰ λοιπὰ χαρίσματα. Παρὰ τὰ πολυάριθμα καὶ σοβαρὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς κοινότητας, ὁ Παῦλος δὲν ἐπικαλεῖται πάποια ἐσωτερικὴ ἱεραρχία γιὰ τὴ συνδρομὴ στὴν ἐπίλυσή τους.

ε'. Στοὺς ἐκτενεῖς χαιρετισμοὺς τῆς πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς ὁ Παῦλος ἐπίσης δὲν ἀπευθύνεται σὲ κάποιον θεσμικὸ ἀξιωματοῦχο ἐντὸς τῆς κοινότητας, ὁ δποῖος, ἀν ὑπῆρχε, θὰ ἔπρεπε στὸ σημεῖο αὐτὸν νὰ ἀναφερθεῖ. Τὸ ἵδιο ἴσχύει καὶ στὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολή, στὴν δποία ἐπιβεβαιώνεται, ὅπως καὶ στὶς ὑπόλοιπες παύλειες καὶ δευτεροπαύλειες ἐπιστολές, δτι δὲν φάίνεται νὰ ὑφίσταται ἐντὸς τῶν παύλειων κοινοτήτων ἡ αὐστηρὴ ἱεραρχικὴ δομὴ καὶ διάρθρωση ποὺ διαμορφώνεται ἀργότερα.

σ'. Στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁ ὅρος ἐπίσκοποι χαρακτηρίζει τὸ ἔργο τῶν πρεσβυτέρων καὶ δὲν ἀναφέρεται σὲ αὐτόνομο ἐκκλησιαστικὸ ἀξιωμα, ἐνῶ οἱ ἐπτά ἑλληνόφωνοι Ἰουδαιοχριστιανοὶ ποὺ ἀναλαμβάνουν τὸ ἔργο τῆς διακονίας στὰ κοινὰ δεῖπνα δὲν ἀποτελοῦν διακόνους μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀρχικοῦ δαθμοῦ τῆς ἱεροσύνης. Διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν προσφέρεται ἡ δωρεὰ τοῦ Ἅγιου Πνεύματος, ἐπιτελοῦνται θαυματουργικὲς ἴασεις καὶ ἔξουσιοδοτοῦνται οἱ προαναφερθέντες ἐπτὰ «διάκονοι». Ἐξάλλου πρεσβύτεροι τοπικῶν ἐκκλησιῶν χειροτονοῦνται ἀπὸ τοὺς περιοδεύοντες ἱεραποστόλους Παῦλο καὶ Βαρνάβα.

ζ'. Στὶς Ποιμαντικὲς Ἐπιστολὲς οἱ Τιμόθεος καὶ Τίτος παρουσιάζονται ως ἐνδιάμεσοι κρίκοι στὴν ἀλυσίδα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς μεταξὺ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐπισκόπων, ἐνῶ οἱ ἐπίσκοποι ταυτίζονται πλήρως μὲ τοὺς πρεσβυτέρους. Εἶναι χαρακτηριστικὸ δτι ὁ Τιμόθεος παρουσιάζεται νὰ χειροτονεῖται στὴν μὲν Α΄ πρὸς Τιμόθεον ἀπὸ τὸ πρεσβύτερο, ἐνῶ στὴν Β΄ πρὸς Τιμόθεον ἀπὸ τὸν ἵδιο τὸν ἀπόστολο Παῦλο. Προφανῶς ἀκόμη καὶ οἱ Ποιμαντικὲς Ἐπιστολὲς δὲν θεμελιώνουν τὴν ὑπαρξὴν τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος.

η'. Ἡ πρὸς Ἐδραίους Ἐπιστολὴ ἀναφέρεται μὲν στὴν ἐπίθεσιν τῶν χειρῶν, χωρὶς ὅμως νὰ προσφέρει ὀποιεσδήποτε διευκρινιστικές λεπτομέρειες γιὰ τὴ σημασία τῆς πρακτικῆς αὐτῆς. Οἱ ἥγονύμενοι εἶναι προφανῶς οἱ ἡγήτορες τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας, ἰσοδύναμοι μὲ τοὺς γνωστοὺς πρεσβύτερους, ἐνῶ δὲν διακρίνεται κάποιος προεξάρχων ἥγονύμενος.

θ'. Στὶς Καθολικὲς Ἐπιστολὲς γίνεται λόγος γιὰ συλλογικὰ σώματα πρεσβύτερων. Εἰδικὰ στὴν Α΄ Πέτρου ὁ ἵδιος ὁ Πέτρος παρουσιάζεται ως συμπρεσβύτερος, ἐνῶ οἱ πρεσβύτεροι παρουσιάζονται ως ποιμανοῦτες καὶ ἐπισκοποῦντες, δχι ὅμως ως ποιμένες καὶ ἐπίσκοποι, ἀφοῦ ὁ μόνος ποιμήν, ἀρχιποιμῆνος καὶ ἐπίσκοπος εἶναι ὁ ἵδιος ὁ Χριστός. Ἐξάλλου, στὶς Β΄ καὶ Γ΄ Καθολικὲς Ἐπιστολὲς Ἰωάννου ὁ ὅρος πρεσβύτερος πιθανῶς συμπληρώνει τὴν ἀποστολικὴ ἴδιότητα τοῦ συγγραφέα τους καὶ πάντως τὸ σημασιολογικό του περιεχόμενο δὲν εἶναι σαφές.

ι'. Τέλος, στὸ διεύλειο τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννη τόσο οἱ 24 οὐρά-

νιοι πρεσβύτεροι, δόσο καὶ οἱ ἄγγελοι τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ώς σαφεῖς μαρτυρίες γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ δομὴ καὶ τὴν ἰεραρχικὴ διάρθρωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων τῆς ἐποχῆς λόγω τοῦ ἔντονα συμβολικοῦ χαρακτήρα δχι μόνο τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ διδλίου συνολικά.

Βάσει τῶν ἀνωτέρω θέσεων διατυπώνουμε τὰ ἑξῆς συμπεράσματα πρὸς περαιτέρω προβληματισμὸς καὶ ἔρευνα:

α'. Οἱ πρώιμες ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες ἔζησαν γιὰ κάποιο διάστημα χωρὶς αὐστηρές ἐκκλησιαστικὲς δομὲς καὶ διαρθρώσεις ἐκκλησιαστικῶν βαθμίδων καὶ δξιωμάτων. Ὁπωσδήποτε ὑπῆρχαν σὲ κάθε κοινότητα κάποια πρόσωπα ὑπεύθυνα γιὰ τὴν εὐταξία καὶ τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση, ἀλλὰ καὶ κάποιοι ἐπικεφαλῆς τῶν λατρευτικῶν συνάξεων, μεταξὺ ὅμως καὶ ἄλλων ἐξ ίσου σημαντικῶν ἥ καὶ σημαντικότερων χαρισμάτων. Παρατηροῦμε ώστόσο μία σταδιακὴ θεσμοποίηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν χαρισμάτων σὲ τοπικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἐπίπεδο καὶ τὴν ἀποκρυστάλωση τῶν διαφορετικῶν ὁρολογιῶν στὸν τίτλο τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐνίστε, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πρώτου αἰώνα καὶ ἑξῆς καὶ τοῦ ἐπισκόπου.

β'. Η θεσμοποίηση αὐτὴ συμβαδίζει μὲ τὴ σταδιακὴ συγκέντρωση ἀρμοδιοτήτων καὶ ἑξουσιῶν σὲ ὅλοένα καὶ λιγότερα μέλη τῆς κοινότητας καὶ μὲ τὴν ὑποχώρηση τοῦ ἐνθουσιαστικοῦ πνεύματος, δόσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀποστόλων. Ωστόσο σὲ κανένα κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν καταγράφεται τὸ τέλος αὐτῆς τῆς μακρᾶς ἑξελικτικῆς πορείας, ἥ δποια καταλήγει τελικὰ στὸν θεσμὸ τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκόπου ἀπὸ τὸν δεύτερο αἰώνα καὶ ἑξῆς, ἐνδεχομένως μὲ πρώτη σχετικὴ μαρτυρία αὐτὴν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου Ἀντιοχείας.

γ'. Τὸ γεγονός ὅτι στὴν Καινὴ Διαθήκη, τὸν θεόπτευστο κανόνα τῶν ἀρχαιότερων χριστιανικῶν κειμένων, τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας εἴναι ἐντελῶς ἀποκεντρωμένο καὶ ἥ ἰεραρχικὴ δομὴ τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν παρουσιάζει μία ζευστότητα καὶ πάντως ἔντονα «δημοκρατικὸ» χαρακτήρα δείχνει σαφῶς ὅτι ἥ τοιμερής διαίρεση τοῦ κλήρου, τὸ μοναρχικὸ ἐπισκοπικὸ ἀξιωμα καὶ ἀκόμη καὶ ἥ ἀπολυτοποίηση τῆς διάκρισης μεταξὺ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν δὲν ἀποτελοῦν ἐπιταγές τοῦ Κυρίου οὔτε κληρονομιά τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα μᾶς σταδιακῆς ιστορικῆς ἑξέλιξης.

δ'. Ἀκόμη καὶ ἀν σύμπασα ἥ σύγχρονη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔκρινε ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστρέψει στὸ χαρισματικὸ μοντέλο τῆς ἐσωτερικῆς διάρθρωσης τῶν πρώιμων ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων, αὐτὸ σήμερα θὰ ἥταν οὐτοπικὸ καὶ ὀδύνατον νὰ πραγματοποιηθεῖ. Ωστόσο εἴναι σημαντικὸ νὰ γνωρίζουμε ὅτι ἀρχικὰ ἥ Ἐκκλησία ὑπῆρξε εὐέλικτη καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχουν δογματικὰ ἐμπόδια στὴν ἀναθεώρηση καὶ ἀναδιαμόρφωση τῆς σημερινῆς ἐσωτερικῆς τῆς διάρθρωσης, ἐὰν κάτι τέτοιο θεωρηθεῖ ὅτι ἐνδείκνυται. Σὲ κάθε περίπτωση ἥ μεγάλη καὶ σημαντικὴ αὐτὴ συζήτηση ὁφείλει νὰ διεξαχθεῖ καὶ δὴ ἐπὶ τῇ διάσει τῆς σχετικῆς μαρτυρίας τῆς Καινῆς Διαθήκης.